

Frank Vermeulen

Wir schaffen das!

*Wat de vluchtelingencrisis doet
met de Duitse identiteit*

2016 Prometheus Amsterdam

© 2016 Frank Vermeulen
Omslagontwerp Bart van den Tooren
Foto omslag Sean Gallup/Getty Images
Foto auteur Gordon Welters
Zetwerk Elgraphic bv, Vlaardingen
www.uitgeverijprometheus.nl
ISBN 978 90 351 4434 7

Wir schaffen das!

Chefsache

De gebruikelijke zomerpersconferentie van bondskanselier Angela Merkel kwam in 2015 anderhalve maand later dan de bedoeling was. Op de laatste dag van augustus 2015 stond Merkel in Berlijn tegenover een afgeladen zaal van het Bundespressehaus, het Nieuwspoort van Duitsland. ‘Meteorologisch gezien is het nog zomer,’ grapte Merkel. Op de oorspronkelijke datum in juli vóór het zomerreces was ze weer eens in beslag genomen door de Griekenland-crisis. Uiteindelijk was halverwege augustus besloten nog meer hulpmiljarden over te maken aan Athene, wat vooral in haar eigen partij tot nog niet vertoonde tweespalt had geleid.

Maar over die kwestie was de bondskanselier nu kort: dat was geregeld. Zoals een orkaan die aan land gaat aan kracht verliest, was die crisis onder leiding van Merkel afgezwakt tot een procedure in het Europees financieel-politiek complex.

Merkel zei ook niet te willen praten over de smeulende burgeroorlog in Oekraïne, het klimaat of de *Energiewende*. Al die herculesopgaven waar ze zich de laatste jaren mee had beziggehouden, waren nu niet meer belangrijk. De bondskanselier wilde alleen praten over ‘de vele mensen die uit alle hoeken van de wereld hun toevlucht zoeken in Duitsland’. Kort gezegd: over de vluchtelingencrisis.

Merkel, zoals altijd behoedzaam, vermeed dat woord.

Maar dit was het moment dat ‘de grootste crisis sinds de Duitse hereniging’ (aldus vicebondskanselier Sigmar Gabriel) urgent werd. Al maanden waren er berichten over hogere aantallen asielzoekers die zich meldden in Duitsland. Maar op 19 augustus had het Bondsagentschap voor Migratie en Vluchtelingen ineens bekendgemaakt dat in 2015 niet 200.000 maar 800.000 asielzoekers zouden arriveren in Duitsland. Ondertussen was het Duitse asielsysteem al zwaar overbelast: er lag nog een berg van 200.000 onbehandelde aanvragen.

En het nieuws werd vooral beheerst door de gewelddadige reacties daarop van ‘bezorgde burgers’. De Duitse regering maakte zich grote zorgen, vooral ook over de negatieve impact die deze ontwikkeling had op de goede naam van het moderne Duitsland.

De week voor de zomerpersconferentie had Merkel daarom, zoals gebruikelijk pas na lang aarzelen, de vluchtelingencrisis chefsache gemaakt. Dat vertelde ze de mensen op een strak geregisseerde dialoogbijeenkomst in de Duisburgse probleemwijk Marxloh, die eigenlijk zou moeten gaan over ‘het goede leven’. Dat thema was nu echter futiel, liet de bondskanselier doorschemeren. Haar kabinet had extra geld beschikbaar gesteld voor de opvang van asielzoekers. ‘Deze crisis houdt ons nu zeer bezig en dreigt veel andere problemen naar de achtergrond te schuiven,’ zei Merkel. En ze zei ook dat het erom ging dat Duitsland ‘het juiste signaal’ uitzond. Daarom ging haar Bundeskanzleramt zich intensief met de coördinatie bezighouden.

Een dag later was Merkel naar Heidenau gegaan, een stadje in de buurt van Dresden in de oostelijke deelstaat Saksen. Een gemeente ook die kort daarvoor was uitgegroeid tot het symbool van het falende asielbeleid van Duitsland. Hier had de nationaalsocialistische NPD, net als op andere plekken, de bewoners opgehitst tegen de komst van asielzoekers. In Heidenau had een menigte geprobeerd een bus met vluchtelingen te blokkeren. Daarna waren bij

rellen tussen neonazi's en de politie zeker dertig agenten gewond geraakt. Toen Merkel arriveerde, werd ze door de inwoners van het stadje uitgejouwd. En uitgescholden voor 'volksverrader', 'sloerie' en 'gemene hoer' ('Du elende Fotze'). Dat gebeurde in Duitsland, waar Merkel – de partijgrenzen overstijgend – op handen werd gedragen, niet elke dag.

Op de zomerpersconferentie op 31 augustus verklaarde Merkel dat zij bereid was alles uit de kast te halen om die dreigende vluchtelingencrisis het hoofd te bieden. Eén zinnenetje van drie woorden uit deze persconferentie bleef hangen: 'Wir schaffen das!' Het was aanvankelijk de Duitse echo van het 'Yes, we can!' waarmee Barack Obama in 2008 de Amerikaanse presidentsverkiezingen won. 'Wir schaffen das!' liet de tienduizenden vrijwilligers die zich overal in Duitsland meldden om te helpen met het opvangen van asielzoekers gloeien van trots. En Merkel bleef die woorden herhalen. Ook toen er in de loop van het najaar van 2015 met het stijgen van de aantallen asielzoekers een storm van kritiek opstak tegen haar asielbeleid.

De humanitaire crisis

Naast 'Wir schaffen das!' zei Merkel nog meer opmerkelijke dingen, maar die gingen verloren. Die ene klinkende slagzin zou de maanden daarna het nieuws beheersen. Eigenlijk presenteerde de bondskanselier toen al bij die ontmoeting met het Berlijnse perskorps een blauwdruk van een nieuw Europees asielbeleid. Merkel benadrukte eerst dat een land als Duitsland, dat al zo veel had bereikt, ook hierin zou slagen: 'Wir haben so vieles geschafft – wir schaffen das!'

De federale regering zou alles in het werk stellen om samen met de deelstaten en gemeenten de binnenlandse problemen die dit in de weg zouden staan, te overwinnen. Hier-

bij ging het vooral om ‘flexibiliteit’, een codewoord voor het bedwingen van de Duitse bureaucratie, die tergend langzaam was in het behandelen van individuele asielaanvragen. Bovendien moest er een eind komen aan de stammenstrijd tussen de bestuurslagen over geld en zeggenschap, die nu eenmaal inherent is aan het verbrokkelde federale Duitse staatsbestel.

Maar Merkel wist toen al dat de grootste uitdaging in de ‘Europese dimensie’ zou liggen. Dat wil zeggen: dat het zwaarste probleem zou worden de ‘nieuwe’ lidstaten in het oosten van Europa van het belang te overtuigen dat de asielzoekers over alle landen moesten worden verdeeld.

Merkel was eind augustus in gesprek hierover met de regeringsleiders van de landen die voorheen Joegoslavië vormden. Deze West-Balkan Conferentie in Wenen, oorspronkelijk in het leven geroepen met het oog op de toetreding van de landen van ex-Joegoslavië tot de Europese Unie, stond dit keer geheel in het teken van de escalerende vluchtelingen crisis. Dagelijks kwamen gemiddeld drieduizend asielzoekers aan in Griekenland. Hongarije had gereageerd door het bouwen van een hek langs de grens met Servië. En als gevolg van een hittegolf hing een humanitaire crisis in de lucht. Dat werd onderstreept toen op de dag van de conferentie Oostenrijkse autoriteiten in een vrachtwagen langs de ringweg van Wenen de dode lichamen aantroffen van 71 asielzoekers, onder wie vier kinderen. Er verschenen beelden van op elkaar gestapelde dode lichamen. Het Duitse collectieve geheugen legde associatief een verband met soortgelijke beelden van de Shoah. Emoties laaiden hoog op. Dreigde Europa opnieuw het toneel te worden van een volkerenmoord?

Een dag na haar zomerpersconferentie ontving Merkel de Spaanse premier Mariano Rajoy. En na afloop daarvan maakten beide regeringsleiders bekend dat ze het eens waren over een Europees asielbeleid. En, zo verklaarde Merkel, de asielzoekers die geen verblijfsstatus kregen, zouden

moeten worden teruggebracht naar hun land van herkomst. Rajoy en de bondskanselier zeiden dat ‘oorlogsvluchtelingen op een eerlijke manier binnen Europa moesten worden verdeeld op basis van economische draagkracht’.

Ook deze woorden vervlogen in de nieuwsthermie die een paar dagen later opsteeg boven twee opmerkelijke gebeurtenissen: de beelden van een dode Syrische peuter op een Turks strand, en (mede als gevolg daarvan) het besluit van de Duitse regering om een massa Syrische oorlogsvluchtelingen toe te laten die in Hongarije lopend onderweg waren naar Duitsland.

De publieke opinie in Duitsland en de politiek in heel Europa reageerden geschokt op de foto van de driejarige Alan Kurdi, die verdronk toen zijn familie een mislukte poging deed over te steken naar Griekenland. Al veel langer bezorgde de constante stroom beelden van verdronken bootvluchtelingen, meestal onderweg vanuit Noord-Afrika naar Italië of Spanje, veel Europeanen een slecht geweten. Een oproep van paus Franciscus, die in oktober 2013 een bezoek had gebracht aan het Italiaanse eiland Lampedusa na een zoveelste scheepsramp met honderden slachtoffers, had nauwelijks effect. Maar de foto van deze dode peuter brak door de ingebouwde emotionele barrières heen die Europeanen inmiddels hebben voor beelden van wereldleed. In commentaren werd het beeld symbool van het falen van de Europese Unie bij het opvangen van vluchtelingen.

Vrijwel meteen werd duidelijk dat dit sentiment niet door iedereen werd gedeeld. Er was ook een meer nationalistisch-populistische onderstroom, niet alleen in Duitsland, die de beelden van het verdronken jongetje veroordeelde als ‘perfide propaganda’. Omdat het beeld zou worden ‘geïnstrumentaliseerd’ door *Gutmenschen* die niet doorhebben dat de moslims bezig zijn Europa te koloniseren.

Het verkeerde signaal

In die atmosfeer van afschuw en schuldgevoel liep op vrijdag 4 september 2015 de spanning hoog op toen er berichten kwamen dat de humanitaire noodsituatie rond de duizenden asielzoekers in Hongarije acuut leek te worden. Die ochtend verschenen livebeelden op de Duitse commerciële nieuwszender n-tv vanuit Boedapest, waar de politie plots een dagenlang kordon rond het treinstation ophief. Het gevolg was dat de duizenden asielzoekers die voor het station hadden gebivakkeerd, in beweging kwamen. Waarna een chaotische dag volgde die eindigde met beelden van grote groepen mensen lopend over spoorwegen en autosnelwegen.

De Oostenrijkse en Duitse regering reageerden met het besluit dat zij deze groep asielzoekers zouden opvangen. Die vrijdagavond telefoneerde Merkel hierover met de Hongaarse premier Viktor Orbán, een nationalist en verklaard tegenstander van het opnemen van vluchtelingen, zeker van moslims.

In een cryptische persmededeling de volgende dag, zaterdag 5 september, schreef het Bundeskanzleramt dat Hongarije en Duitsland hun Europese verplichtingen naleefden, inclusief de verplichtingen van de Dublinverordening. En ook waren de beide regeringsleiders het erover eens dat het besluit de asielzoekers te laten doorreizen 'een uitzondering was op grond van een noodtoestand'.

Het was een zaterdagse mededeling op een dood punt in de wekelijkse nieuwscyclus, die nauwelijks werd opgemerkt. De verordening van Dublin is Europese regelgeving die bepaalt dat asielzoekers kunnen worden teruggestuurd naar het land van eerste aankomst in de Europese Unie. Op grond van uitzonderlijke omstandigheden kan een land echter ook besluiten de asielverzoeken zelf in procedure te nemen.

Het waren nuances die niet werden opgemerkt in de

nieuwsstroom na dit weekeinde. Daarvan was de teneur dat Berlijn, of eigenlijk Merkel persoonlijk, 'Dublin' buiten werking had gesteld. Haar tegenstanders bleven vanaf dit moment herhalen: Merkel had 'de deur opengezet' voor een eindeloos aantal migranten onderweg naar een beter leven in Europa.

Dat betekende een publicitaire overwinning voor de Hongaarse premier Viktor Orbán. Hij had een paar dagen eerder tijdens een persconferentie in Brussel aan het nieuws een spin gegeven: de vluchtelingen crisis was 'een Duits probleem'. Asielzoekers wilden immers helemaal niet naar Hongarije maar naar Duitsland.

Merkel had op 31 augustus tegen de verzamelde pers al gezegd dat alleen mensen met gegronde redenen om te vluchten zouden worden opgevangen in Duitsland. Gewoon omdat dit vastligt in de Conventie van Genève, het vluchtelingenverdrag. Maar ook omdat dit verankerd is in de Duitse Grondwet. Maar asielzoekers die om economische redenen naar het Westen waren gereisd, zouden worden afgewezen. En Merkel had meteen ook gezegd dat de Europese lidstaten onderling een verdelingssysteem moesten afspreken om de 'last' van de opvang van asielzoekers gezamenlijk te kunnen dragen. Ook had zij al gezegd dat in internationaal (VN-)verband moest worden gewerkt aan de vluchtoorzaken. Dat kwam er bijvoorbeeld op neer dat landen hun verplichtingen moesten nakomen om te betalen voor goede opvang van vluchtelingen in de regio. En ten slotte had Merkel al meteen gewezen op het belang om met Turkije afspraken te maken. Dit land vangt al jaren miljoenen vluchtelingen op uit het naburige Syrië. In ruil voor financiële compensatie zou de Turken gevraagd kunnen worden asielzoekers te verhinderen door te reizen naar Griekenland. Vrij verkeer van personen is een van de pijlers onder het economisch welzijn van het Europese project. En dat geldt zeker voor Duitsland, dat midden in het continent ligt, grenzend aan negen buurlanden. Maar vrij reizen

binnen Europa kan alleen als de buitengrenzen goed worden bewaakt. Dat zei Merkel óók. Afspraken hierover waren cruciaal. Pas drieënhalve maand later, op 17 december, zou het komen tot een (slap) akkoord hierover tussen de regeringsleiders.

In de beeldvorming begin september gingen al deze voorbehouden die Merkel verbond aan de Duitse gastvrijheid verloren. De gedachte zette zich vast dat Merkel álle vluchtelingen welkom heette in Duitsland. En vanaf 4 september bleven grote aantallen asielzoekers de Oostenrijks-Duitse grens oversteken. Merkel had hen uitgenodigd door selfies te maken met asielzoekers, zo betoogden haar critici. Een onzinnige bewering, want de meeste mensen die vanaf begin september Duitsland binnen reisden, waren al onderweg op het moment dat zij besloot de humanitaire nood in Hongarije te lenigen. Toch vatte de overtuiging post dat de foto's van Merkel met vluchtelingen werkelijk een aanzuijgende werking hadden. Eén ding was duidelijk: Merkel, die in gesprek met de mensen in Marxloh het belang van beeldvorming benadrukte, had op een of andere manier een verkeerd signaal afgegeven.

Merkels Moby Dick

Manisch-depressief

Begin september 2015 ontbrandde er in de Duitse media een publiek debat over de ‘volksverhuizing’ die kennelijk gaande was: in één weekeinde waren naar schatting 25.000 asielzoekers het land binnengekomen. En in de weken nadat Merkel haar magische woorden ‘Wir schaffen das!’ had gesproken, bleven er dagelijks gemiddeld tienduizend Syrische oorlogsvluchtelingen uit Hongarije aankomen op het centraal station in München. Tot hun verbazing werden ze opgewacht door euforisch juichende Duitsers die applaudisseerden en klaarstonden met fruit en knuffels voor de vluchtelingenkinderen. Dit was nu de Duitse *Willkommenskultur*, schreven de kranten in stukken waar ook zelfgenoegzaamheid in doorklonk en trots over de nieuwe rol die Duitsland in Europa speelde. Het weekblad *Die Zeit*, baken van de weldenkende Duitser, schreef dat Duitsland nu de ‘morele avant-garde’ van Europa was. Frankrijk poseerde volgens het blad als het ‘land van de mensenrechten’, maar was slechts bereid armzalige aantallen vluchtelingen op te nemen. En hetzelfde gold voor het Verenigd Koninkrijk. ‘Overal gehuichel, nationaal egoïsme en de afwijzing van Europese samenwerking,’ constateerde *Die Zeit*. Maar Duitsland was de uitzondering: een ‘morele supermacht’.

Bij het horen van die term gooide Wolfgang Thierse in zijn hoog gewelfde werkvertrekken in het centrum van Berlijn zijn armen in de lucht. ‘Dat vind ik een angstaanj-